

Edyta Skoczylas-Krotla

Obraz rodziny w przysłowiach różnych narodów

Ważny składnik każdego języka stanowią przysłowia, obecne w mowie żywej, w literaturze pięknej i naukowej, w życiu prywatnym i publicznym¹. Odwołują się one do wszystkich dziedzin aktywności człowieka i obszarów jego funkcjonowania, niezależnie od narodowości czy pochodzenia. Ukazują uniwersalne wartości humanistyczne, a także środowiska, w których toczy się życie ludzkie. Jednym ze szczególnie istotnych dla każdego człowieka miejsc jest rodzina, której wizerunek odnaleźć można w przysłowiach o charakterze internacjonalnym, obecnych w rzeczywistości językowej różnych narodów.

Rodzina

Wśród wielu środowisk oddziałujących na dziecko pierwszoplanową rolę odgrywa rodzina, czyli podstawowa grupa społeczna spotykana we wszystkich epokach i kulturach, w skład której wchodzi małżonkowie i ich dzieci (także adoptowane) oraz krewni małżonków. Jej członków łączą silne więzi międzyosobnicze, stosunek małżeński i rodzicielski². Rodzinę charakteryzują więc wszystkie podstawowe socjologiczne cechy małej grupy, w obrębie której występują bezpośrednie, międzyosobowe, bliskie i nasycone emocjami kontakty³. W rodzinie można tworzyć swoisty klimat moralny, styl wychowania, umożli-

---

¹ B. Wołowik, *Przysłowiowy grosz, czyli pieniądz w literaturze frazeologicznej*, „Zeszyty Naukowe. Językoznawstwo”, t. 16, Opole 1996, s. 113.

² M. Czerw, *Rodzina*, [w:] *Nowe oblicza pedagogiki. Pojęcia. Przedstawiciele. Literatura*, red. A. Marzec, E. Sadowska, E. Piwowska, Częstochowa 2008, s. 33.

³ S. Badora, B. Czeredrecka, D. Marzec, *Rodzina i formy jej wspomagania*, Kraków 2001, s. 16.

wiać naśladowanie wzorów i rozwiązywanie sytuacji wychowawczych oraz światopoglądowych. To właśnie rodzina jest szkołą życia, w której człowiek zdobywa doświadczenia osobiste i społeczne, poznaje wartości, ideały, wzorce, ale także uczy się pokonywać trudności. Ważne postacie ogniska domowego – matka, ojciec, dziadek, babcia lub inni jego członkowie – nadają sens poczynaniom dzieci i od sposobu ich oddziaływania zależy model życia narodowego czy państwowego⁴.

Jan Paweł II głosząc cywilizację miłości, widział jej ścisły związek z rodziną: „Jeśli rodzina pozostaje pierwszą «drogą Kościoła», trzeba dodać, że drogą Kościoła żyjącego w świecie jest też cywilizacja miłości, i Kościół na tę drogę wzywa same rodziny oraz wszystkie inne społeczności narodowe i międzynarodowe ze względu na rodzinę – i poprzez rodziny. Rodzina bowiem w wielorakim wymiarze zależy od cywilizacji miłości i odnajduje w niej właściwe relacje swego bycia rodziną. Jednocześnie rodzina jest centrum i sercem cywilizacji miłości”⁵.

Przysłowie

Język to podstawowe narzędzie porozumiewania się członków danej społeczności. Za pomocą języka człowiek wyraża swoje uczucia, wyobrażenia o świecie, prawdy i mądrości życiowe. Każdy użytkownik języka nieświadomie odtwarza obraz rzeczywistości zapisany przez jego przodków w tym właśnie języku.

Znaczące miejsce w zasobie leksykalnym każdego języka zajmują przysłowia, które stanowią wykładnię społecznie utrwalonego kanonu wiedzy, mają zdecydowanie kulturowy charakter, a jako jednozdaniowe twierdzenia zawierają wiedzę skondensowaną, charakteryzują świat, ograniczając się do jego najistotniejszych cech. Przysłowia utrwalają zestaw cech składających się na kulturowy obraz człowieka, oddają obraz świata oraz stanowią dyrektywę społecznego funkcjonowania⁶.

Przez przysłowie rozumie się zdanie proste lub złożone, które posiada pewne właściwości ustrojowe i semantyczne, a w konsekwencji i społeczne, które wyodrębniają je spośród innych zdań⁷. Przysłowie posługuje się przenośnią, anegdotą i epigramem, a nawet komizmem, odtwarza przejawy życia w obrazach re-

⁴ B. Pytlos, *Rodzina i szkoła w wybranych utworach dla dzieci*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice 2008, s. 73.

⁵ Jan Paweł II, *List do Rodzin*, Częstochowa 2004, s. 47.

⁶ G. Mendecka, *Role społeczne w przysłowiach jako stereotypizacja obrazu człowieka – porównanie międzykulturowe*, [w:] *Wielokulturowość w przestrzeni edukacyjnej*, red. K. Rędziński, I. Wagner, Częstochowa 2006/2007, s. 353.

⁷ J. Krzyżanowski, *Słownik folkloru polskiego*, Warszawa 1965, s. 335.

alistycznych i sprowadza pojęcia abstrakcyjne do konkretów⁸. Przyjmuje się, że przysłowie jest jednostką tekstu⁹. Oznacza to, że nie buduje się z nich zdań, ponieważ same są już zdaniami, minimalnymi tekstami. Przysłowia są tworem literacko-językowym, gdyż przypominają utwory literackie i wchodzi w skład zasobu leksykalnego języka. Mają one postać gotowego, skończonego zdania (często rymowanego) o stałej formie i dwustopniowym znaczeniu. Ostatnia cecha polega na tym, że przysłowie, opisując konkretną sytuację, wyraża prawdę ogólną.

Szereg przysłów występuje w różnych odmianach. Jak zauważa K. Mosiołek-Kłosińska¹⁰, wariantywność przysłów może mieć charakter:

- ilościowy, oznaczający występowanie pełnej i skróconej postaci przysłowia (np.: *Mile złego początki, lecz koniec żaloszny – Mile złego początki*);
- jakościowy, polegający na nieznacznych różnicach w wyrażaniu tej samej treści i za pomocą tego samego obrazu metaforycznego (np.: *Na pochyle drzewo i kozy skaczą – Na pochyle drzewo każda koza skacze*).

Wizerunek rodziny w przysłowiach

Rodzina jako wyraz centralny występuje w kilku przysłowiach¹¹. Polskie spojrzenie na rodzinę wyrażone w przysłowiach sprowadza się do dwóch skrajnie odmiennych stanowisk:

- 1) rodzina jako miejsce zgodnego współbywania jej członków, wspierających się i potrafiących pokonać trudności: *Gdy rodzina żyje w zgodzie, to jej bieda nie dobodzie* (polskie);
- 2) rodzina jako instytucja, której – zgodnie ze stereotypowym, powszechnie znanym i przekazywanym przekonaniem – należy unikać, która nie wspiera, nie prowadzi do niczego dobrego, na którą nie można liczyć: *Z rodziną najlepiej wychodzi się na zdjęciu* (polskie), *Dobrze mieć brata, bratową, bratanicę – zwłaszcza gdy wszyscy wyjadą za granicę* (sudańskie).

Główne zadanie rodziny to wychowanie, które jest „stawianiem się człowiekowi coraz bardziej człowiekiem, czyli troską o to, ażeby bardziej «był», a nie tylko więcej «miał». Bardziej i pełniej być człowiekiem to znaczy umieć «być» nie tylko z «drugim», ale także «dla drugich». Wychowanie posiada podstawowe

⁸ E. Wojtczak, *Zanikające dobro kultury? – O znajomości przysłów wśród młodych Polaków*, [w:] *Parémie národů slovanských IV*, Ostrava 2008, s. 269.

⁹ K. Mosiołek-Kłosińska, *Wstęp*, [w:] D. i W. Masłowsky, *Przysłowia polskie i obce*, Warszawa 2003, s. 20–22.

¹⁰ Tamże, s. 21.

¹¹ Wszystkie przykłady pochodzą z książki Danuty i Włodzimierza Masłowskich, *Przysłowia polskie i obce*, Warszawa 2003.

znaczenie dla kształtowania stosunków międzyludzkich”¹² – *Tylko wtedy możesz nazwać dziecko swoim synem, gdy je wychowujesz* (koreańskie), *Ten tka dobrą chusteczkę, kto swego syna wychowa* (argentyńskie), *Syn wykształcony w dzieciństwie będzie radością oczu ojca, kiedy dorośnie* (arabskie).

Pierwszymi wychowawcami dzieci są rodzice, którzy powinni kierować się w wychowaniu wiedzą, umiejętnościami pedagogicznymi. Powinni być świadomi odpowiedzialności rodzicielskiej, rozpoznawać potrzeby dziecka i zaspokajać je. Ważne jest, aby stawiali jednoznaczne cele wychowawcze, mądrze nagradzali, w sytuacji konieczności stosowali kary, aby interesowali się dzieckiem, akceptowali je i jak najczęściej okazywali mu uczucia.

Rodzice wychowują potomstwo przede wszystkim przez własny przykład, co znajduje odzwierciedlenie w przysłowiach:

Nic przedzej do dziattek nie przylgnie jak przykład rodziców (polskie),
Dobra matka nauczy więcej niż stu nauczycieli (polskie),
Dziecko to glina, matka to garncarz (tadżyckie).

Dzieci przejmują bardzo często zachowania, przyzwyczajenia, postawy wychowujących je rodziców. Tę kontynuację zachowań i podobieństwo dzieci do matki i ojca oddają przysłowia:

Jaka mać, taka nać / Jaka matka, taka natka (polskie),
Zły ojciec rzadko ma dobrego syna (polskie),
Jaka woda, taki młyn, jaki ojciec, taki syn (polskie).

Wśród przysłów poddanych analizie wyekscerpowano liczne przykłady, zawierające nazwy członków rodziny:

brat – *Kto nie słucha brata, słuchać będzie bata* (polskie), *Bez brata życie jest gorzkie* (gruzińskie); ciotka – *Ciotka, synowa i bratowa – to polewka rakowa* (polskie), *Jedna ciotka warta jest stu wujów* (wietnamskie); córka – *Nie bierz córki u tego, u kogo żona zła* (kałmuckie), *Pięć córek odbiera ochotę do śmiechu* (żydowskie); dziecko – *Dobrze z dziećmi, póki kieszeni nie dorosną* (polskie), *Dzieci dzieci są jeszcze ładniejsze niż własne dzieci* (japońskie); mąż – *U dobrego męża żoneczka jak róża, a u złego draba we trzy lata baba* (polskie), *Trzy rzeczy wypędzają męża z domu: dym, dach dziurawy i zła żona* (niemieckie); rodzice – *Błogosławieństwo rodziców buduje dzieciom domy* (polskie); syn – *Długa choroba rodziców zniechęci najbardziej przywiązanego syna* (chińskie); żona – *Niewierną żonę trapią wyrzuty sumienia, wierną – tęsknota* (chińskie).

---

¹² T. Bilicki, *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, Kraków 2000, s. 61.

Mimo iż strukturę rodziny tworzą także dziadkowie, pełniący w niej nieocenioną rolę, nie znaleziono przysłów, w których wystąpiłyby wyrazy: babcia, dziadek, dziadkowie. Brak również przykładów z wyrazami siostra, wnuk, wujek.

Z przysłów wyłania się obraz rodziny, która jest centrum i sercem cywilizacji miłości¹³. Jak zauważa G. Sawicka¹⁴, miłość jest czymś tak naturalnym w życiu człowieka, jak powietrze, i czymś jak powietrze niezbędnym, jest relacją, a oprócz tego stanem gotowości człowieka do czynienia dobra. Wzajemne pozytywne relacje wewnątrzrodzinne – miłość, wspieranie się, pomoc – odzwierciedlają przysłowia:

I ostatnim kęsem chleba podzielić się z bratem trzeba (polskie),
Noga nogę, a brat brata podpiera (polskie),
Dla tego, kto nie ma ojca, starszy brat jest ojcem (mongolskie),
Miłość matczyna nie starzeje się (niemieckie),
Miłość matki jest mostem do wszystkiego, co dobre teraz i w wieczności (tureckie),
Miłość matki wiecznie przeżywa wiosnę (francuskie),
Lepszy stary mąż kochający niż młody bijący (angielski),
Dobra synowa warta jest więcej niż własna córka, dobry zięć więcej niż własny syn (wietnamskie).

Szczególne miejsce w rodzinie, której wizerunek zawarty jest w przysłowiach, zajmuje matka. W językowo-kulturowym obrazie świata matka jest przede wszystkim kochająca, opiekuńcza i wyrozumiała¹⁵. Potwierdzają to przysłowia różnych narodów:

Gdzie u dzieci matka, tam i główka gładka (polskie),
Nie ma słodszej jabłki jak własna matka (polskie),
Bóg nie może być wszędzie, stworzył więc matkę (żydowskie, hiszpańskie),
Matka to koldra: przykrywa błędy dzieci i grzechy męża (żydowskie),
Od matki dobre i ostatki (polskie).

Szerszy komentarz należy się angielskiemu przysłowiu *Co matka nam śpiewała u kołyski, idzie z nami aż do grobu*. W cichuteńko nuconych niemowlęciu słowach zawarta jest matczyna troska o jego wypoczynek, spokojny sen i bezpieczeństwo, płynąca z najserdeczniejszej miłości, jaką tylko rodzicielka może

¹³ Jan Paweł II, dz. cyt., s. 47.

¹⁴ G. Sawicka, *Miłość niejedno ma imię (Językowe i pozajęzykowe interakcje między matką a dzieckiem)*, „Język a Kultura”, t. 14: *Uczucia w języku i tekście*, red. I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska i J. Anusiewicz, Wrocław 2000, s. 153–154.

¹⁵ J. Bartmiński, J. Panasiuk, *Stereotypy językowe*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 392.

ofiarować dziecku. Atmosfera towarzysząca usypianiu, wyciszenie, ciepło, bliskość matki i dziecka w szczególny sposób sprzyjają utrzymywaniu i pogłębianiu uczuciowego kontaktu poprzez słowa, odpowiadają potrzebom ciała i psychiki dziecka, przyzwyczajonego do kołysania w łonie matki. Niemowlę tulone i kołysane lepiej się rozwija. Śpiew matki nad kołyską wprowadza dziecko w świat mowy i języka, stanowi pierwsze lekcje rozumienia i przeżywania sztuki słowa¹⁶.

Powtarzane przez pokolenia przysłowia oddają powszechną świadomość, że nikt nie zastąpi matki, nawet jeśli jest surowa i karze swoje dzieci:

Gdy matka bije, to ciało tyje, jak obcy bije, to ciało wyje (polskie),
Lepiej jak matka bije niż jak macocha głaszcze (polskie),
Ręka matczyna jest miękka nawet jeśli bije (czeskie).

Należy zwrócić uwagę, że czasownik *bić* odnoszący się do wykonywania kary cielesnej jest częstym elementem składowym przysłów, co pozwala wnioskować, że ten środek wychowawczy jest stosowany w rodzinie. Z przysłów wyłania się postawa akceptacji kar cielesnych. Uznaje się je za skuteczną metodę wychowania, która sprawi, że dziecko, a w przyszłości dorosły, będzie umiało postępować uczciwie: *Kogo rodzice nie karzą różgą, tego kat mieczem karze* (polskie), *Kochaj swe dzieci sercem, a wychowuj je ręką* (ukraińskie).

Wiele przysłów ukazuje zarówno pozytywne, jak i negatywne cechy ojca, tworząc zróżnicowany wizerunek głowy rodziny. Należą tu egzemplifikacje:

Ojciec okrutny jak tygrys będzie miał syna złego jak pies (wietnamskie),
Ojcowska łagodność syna psuje (polskie),
Jeden ojciec wyżywi dziewięciu synów, ale dziewięciu synów nie wyżywi jednego ojca (osmańskie).

Współcześnie docenia się rolę obojga rodziców – matki i ojca – w życiu i wychowaniu dziecka, zauważając jednocześnie odmiennosc ról i zadań kobiety oraz mężczyzny: „Rodzina to domek na kurzej nóżce. Ojciec jest jak owa nóżka, jak fundament, na którym stoi dom. Matka jest jak spoiwo, które trzyma ściany. Nie będzie domu bez fundamentu i nie będzie domu bez spoiwa. Ale fundament nie jest spoiwem, a spoiwo nie jest fundamentem”¹⁷.

W przysłowiach natomiast podtrzymany jest tradycyjny sposób funkcjonowania rodziny i wypełniania zadań – matka odpowiada za uczucia, emocje, bu-

¹⁶ Por. E. Skoczylas-Krotla, *Kołysanka jako forma komunikacji matki z dzieckiem*, [w:] *Edukacja dziecka we współczesnej rzeczywistości społecznej*, red. U. Ordon, A. Pękala, Częstochowa 2008, s. 97–102.

¹⁷ U. Klusek, *Tato to nie mama*, „Sygnały Troski” 2007, nr 3, s. 4.

dzenie wrażliwości i dobroci, ojciec ukazany jest jako wychowawca bardziej twardy, opanowany, kierujący się głównie rozumem:

Do ludzi po rozum, do matki po serce (polskie),
Co matce sięga do serca, to ojcu tylko do kolana (niemieckie),
W dobrobycie – ojciec, w okresie niepowodzeń – matka (indyjskie),
Do ojca po grosz, do matki po koszulę (polskie),
Tato ma pracę, a mama rozum (polskie),
Ojciec to bankier zesłany przez naturę (francuskie).

Dzieci do prawidłowego rozwoju potrzebują życzliwości, ciepła, rodzicielskiej miłości i wynikającego z nich poczucia bezpieczeństwa, oczekują od dorosłych pieszczot i bliskiego – także fizycznego – kontaktu:

Dorosły zwraca uwagę na czyny, dziecko – na miłość (indyjskie),
Dziecko, które nie zna pieszczoty, mówiąc, się nie uśmiecha (abisyńskie).

Wskazać należy przysłowia pozostające w sprzeczności ze współczesnym poglądem, według którego okazywanie dziecku czułości, chwalenie go, podkreślanie jego zalet stanowi posag, który zaowocuje w jego dorosłym życiu. Egzemplifikacje ukazują przekonanie, że im surowsze wychowanie, tym lepsze mogą być efekty, oraz przestrzegają przed rozpieszczaniem dzieci i przesadnym zaspokajaniem ich oczekiwań:

Wychowanie surowe czyni dzieci mocne i zdrowe (polskie),
Kto pieści dzieci za młodu, ten w starości będzie na nie płakał (polskie),
Własne dziecko chwali tylko głupiec (japońskie),
Szczęściu swych dzieci zawadza, kto im zbyt wiele dogadza (polskie),
Lepiej płakać w dzieciństwie niż na starość (łacińskie),
Nie kocha syna, kto różgi żałuje (z Księgi Przysłów),
Jeżeli dzieciom i prosiętom dasz wszystko, czego pragną, to będziesz miał dobre prosięta, ale złe dzieci (nigeryjskie).

W przysłowiach poddanych analizie należy zwrócić uwagę na te, które ukazują posłuszeństwo dzieci wobec rodziców jako oczekiwane zachowanie, przynoszące korzyści obu stronom:

Oznaką dziecka, które rośnie na dobrego człowieka, jest posłuszeństwo (twi – jeden z języków Afryki Zachodniej),
Posłuszeństwo jest początkiem mądrości (łużyckie).

W wyekscerpowanych przykładach sygnalizowane są również konsekwencje nieposłuszeństwa i odrzucania mądrości życiowych przekazywanych przez bliskich:

Kto nie słucha matki, ten pójdzie za kratki (polskie),

Kto nie chce słuchać matki, słucha macochy (angielskie, włoskie),
Kto rodziców nie słucha, kata słuchać musi (polskie),
Kto nie słucha ojca, matki, ten słucha psiej skóry (polskie),
Gdy syn nie przyjmuje rady rodziców, przyjmie ich potępienie (hausa – rodzimy język afrykańskiego ludu Hausa).

Obraz rodziny uzupełniony jest o postać teściowej. Przysłowia różnych narodów ukazują jej cechy bezpośrednio poprzez nacechowane pejoratywnie słownictwo, np. zła, dokuczać, krzyk:

Zła teściowa więcej dokuczy niż bolący ząb (polskie),
Zła teściowa miewa również z tyłu uszy (rosyjskie),
Od krzyku teściowej nawet pies ucieka (koreańskie).

Związane z teściową emocje, jej sposób bycia oraz nastrój występujący w rodzinie ukazane są także w przysłowiach:

Gdy teściowa nie może znaleźć wad w synowej, zarzuca jej, że nogi ma za blade (koreańskie),
Nikt tak dobrze nie potrafi współżyć z teściową, jak ona sama ze sobą (polskie).

Z postacią teściowej nieodłącznie wiążą się synowa i zięć. Należy wyodrębnić przysłowia oddające stereotypowe przekonania o nich i ich miejscu w rodzinie:

Głupia synowa i nieposłuszny syn są jak czad i sadza (chińskie),
Zięć dla teściowej – to zawsze smarkacz (pigmejskie),
Osoba zięcia jest kolumną, na której się wspiera serce teściowej (armeńskie).

Ukazane przysłowia prezentują zarówno uniwersalne sądy dotyczące rodziny, obecne w każdym narodzie, jak i typowy dla danej nacji sposób postrzegania tej komórki społecznej. Można zatem wyrazić pogląd, że przysłowia, będąc częścią języka, posiadają duży potencjał treściowy, oddający kulturę i spojrzenie na rodzinę przedstawicieli krajów dalekich i terytorialnie, i mentalnie.

Summary

Picture of a family in proverbs from different countries

Proverbs form are an important element of very language. They refer to all areas of human activity and functioning, no matter what nationality or origin the people are. Proverbs present universal humanistic and social values in places where life takes place. One of the very important places for every person is the family and that is why, this picture can be found in proverbs. They present both universal opinions concerning a family existing in every country but also a typical for every nation way of looking at this social structure and its participants: father, mother, child and in-laws.